

אקדמיה

● ידיעון האקדמיה ללשון העברית • טבת תשפ"ב

פרס בן-חיים הוענק לדר"ר יודיצקי

פרס האקדמיה ללשון העברית ע"ש זאב וציפורה בן-חיים לשנת תשפ"א הוענק לדר"ר אלכסיי (אליהו) יודיצקי, ראש המדור לספרות העתיקה במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה.

הפרס הוענק לו על הישגיו במחקר התעתיקים היווניים והלטיניים, מגילות מדבר יהודה, לשון חכמים ומסורות הלשון. בטקס המקוון שנערך ביום כ"ה באלול (2 בספטמבר 2021) נשאו דברי ברכה עורך מפעל המילון פרופ' חיים א' כהן, נשיא האקדמיה פרופ' משה בר-אשר ופרופ' גוזל בן-חיים, בתם של זאב וציפורה בן-חיים.

דר"ר יודיצקי הרצה על משמעות המילה מוסר. ד"ר דורון יעקב, זוכה הפרס לשנת תשע"ט, הנחה את הטקס וריגש את הקהל כשהשמיע את קולו של פרופ' בן-חיים (1907–2013) מתוך הקלטות השמורות בארכיון האקדמיה.

פרס האקדמיה על שם זאב וציפורה בן-חיים מוענק אחת לשנתיים לחוקרים צעירים שהרימו תרומה חשובה בחקר הלשון העברית והארמית ובחקר מסורות הלשון.

"אני קריין גאה":

הוקרה לקרייני קול ישראל

"כאן קול ישראל מירושלים, והרי החדשות מפני...". הכול מכירים את המשפט הפותח כבר יותר משבעים שנים את מהדורות החדשות, ואת הקולות שהקריאו אותן: דן כנה, שמירה אימבר, צבי סלטון, עדי רבן ועוד רבים. אבל רק מעטים מכירים את הפנים שמאחורי הקולות הסמכותיים והצלולים, ההגייה המופתית והתקניות הלשונית.

בי"א בתמוז תשפ"א (21 ביוני 2021) התכנסו כשלושים קריינים וקרייניות ואנשי רדיו נוספים למעמד הוקרה שיזמה וארגנה לכבודם האקדמיה ללשון העברית במסגרת ישיבה של מליאת האקדמיה.

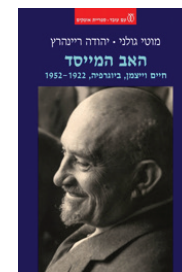
בפתח המעמד אמר לקריינים נשיא האקדמיה פרופ' משה בר-אשר: "כל החברה בישראל חבה לכם חוב גדול על פועלכם. אתם אות ומופת להגיית העברית". חבר האקדמיה פרופ' משה פלורנטין נשא הרצאה על העברית ועל מבטאיה, ובפתח דבריו הזכיר ישיבה מיוחדת של האקדמיה משנת 1964 שנדונה בה סוגיית המבטא של העברית. בישיבה זו אמר פרופ' זאב בן-חיים שהקריינים בלשונם הפומבית הם "אמת מידה לצליל העברי היפה והנכון ולסגנון העברית המתוקן".

המשך בעמוד 6

לשון ומנהיגות:

חיים ויצמן ובני דורו

במעמד שר התרבות והספורט מר חילי טרופר נערך במוזאון ארצות המקרא בירושלים כינוס מדעי של האקדמיה על "לשון ומנהיגות" ביום

כ"א בסיוון תשפ"א (1 ביוני 2021). הכינוס נערך לרגל פרסום ספרם של הפרופסורים מוטי גולני ויהודה ריינהרץ, "האב המייסד: חיים ויצמן, ביוגרפיה 1952–1922".

השר טרופר דיבר בכינוס

על החשיבות הגדולה של השמירה על גבולות השיח, ובפרט בימים אלו שבהם כל אדם יכול לפרסם את הגיגיו באופן מידי לקהל גדול דרך הרשתות החברתיות. הוא ציין שמחלוקות גדולות וקשות ליוו את השיח הציבורי מראשיתו, אך לשיח היו גבולות ומי שחרג מהם ספג מחיר ציבורי כבד – וקרא למנהיגות לגלות אחריות ולהטות את השיח הציבורי העכשווי לכיוון הגון ומכבד יותר.

שלושת מושבי הכינוס עסקו בעברית ובמעמדה בדור הנהגת היישוב במחצית הראשונה של המאה העשרים ולאחריה ובקורות המנהיגים עצמם – הנשיא חיים ויצמן ובני דורו.

השתתפו הפרופסורים משה בר-אשר, חיים א' כהן ומשה פלורנטין מן האקדמיה; נילי כהן, נשיאת האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים; ברק מדינה, רקטור האוניברסיטה העברית; ב"ז קדר וישראל ברטל מהאוניברסיטה העברית; אביבה חלמיש מהאוניברסיטה הפתוחה וגב' גיל הראבן. הכינוס נחתם בדברי מחברי הספר.

אפשר לצפות בכינוס באתר האקדמיה במרשתת. ההרצאות שנישאו יתפרסמו בקובץ מיוחד.

עוד בגיליון

- "לשון התרגום של 'מסה ומעשי'" מאת חיים א' כהן
- עמית כבוד: נתי ביאליסטוק-כהן (ז"ל); מבוא פרופ' זאב בן-חיים
- למד לשונך – מילים בשימוש כללי
- "קריינא דאיגרתא: האקדמיה ולשון הקריינים" מאת רות אלמגור-רמון
- הבו לנו שמות עבריים – מן הארכיון

לשון התרגום של "מסה ומעש"

חיים א' כהן

(ב) בפרק השלושים ואחד המתאר את המסע לדרום אפריקה בשנת 1932 מספר וייצמן גם על הסיור שעשו הוא ואשתו ורה בלוויית מדריך יהודי בן המקום ב-*game reserve* – "תחום החי" בלשונו של ברש – הוא הפארק הלאומי הנקרא על שם מייסדו, המנהיג הבורי קרוגה בין חיות הבר שראה שם הוא מציין גם את האורזיל – כך ברש (עמ' 340). ושוב אני מודה ומתוודה: מעולם לא ראיתי מילה זו בצורתה העברית הזאת. יסודה, ומשם לקח אותה ברש, במילה **אורזילא** שבתלמוד הבבלי, במעשי גזמותיו של רבה בר בר חנא (בבא בתרא עג ע"ב; זבחים קיג ע"ב), ופירושה עופה. בתרגום הארמי לשיר השירים כך הוא תרגמו של "עופר האַלְיִים": אורזילא דְאִילֵילא. אין קורא עברי יכול לעמוד על טיבו של האורזיל הזה שראה וייצמן אלא אם כן יפנה אל המקור האנגלי של "מסה ומעש", שם (עמ' 347) ימצא שהכוונה ל-*springbok* – מין אייל, זן ייחודי של אנטילופה דרום אפריקאית. מה עשה ברש? לקח את "עופר האיילים" בצורתו הארמית – אורזילא דאִילֵילא, הסיר מן האורזילא את הסממן הארמי המובהק שבו, התווית -א שבסוף התיבה, והעניק לעברית מילה עברית כביכול לציון ה-*springbok* הדרום אפריקאי.

(ג) בפרק העשרים ושבעה, בדברי וייצמן על כינוס האספה המייסדת של הסוכנות היהודית באוגוסט 1929, הוא אומר (עמ' 313): *Zionist opposition had been overcome, external opposition had been soothed*, ובתרגומו של ברש (עמ' 308): "ההתנגדות הציונית הוכרעה, ההתנגדות החיצונית הושבחה". אין הושבחה כאן לשון שבח ותהילה כי אם לשון השקטה ושיכון, על דרך "משיבחי שאון ימים" (תהלים סה, ח). במילונים המצויים אין פועל זה, הושבחה, כך, בבניין הפועל, מתועד במשמעות זו, ויצוין שבמאגרי המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית הוא לא נקרה אלא פעם אחת, בפיוט של יניי, ובזיקה ברורה לפסוק הנזכר שבתהילים.

די בכמה דוגמאות אלו כדי להצביע על ערכו הספרותי של "מסה ומעש" בלבדו העברי, מעשה יצירתו של אשר ברש, גם אם יש מקום להרהר, כאמור, אם אכן מתאים הוא לסוגה זו. ואכן, מצד עצמו ראוי תרגום זה להיכלל בכל מאגר המשמש מצד לכתובת מילון עברי, וכוונתי בראש ובראשונה למפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית, והוא אכן ימצא את מקומו במאגר הזה עם התקדמות העבודה במדור העברית החדשה והגעתה אל אמצע המאה העשרים.

ויש להעיר דבר גם על עצם שמו של החיבור – "מסה ומעש" – אשר יצא כך מתחת ידי ברש. כאן סטה ברש סטייה של ממש מן השם המקורי, ולדעתי חטא בזה לכוונת המחבר. במקורו האנגלי נקרא הספר *Trial and Error*, ועל הטמון בשם הזה אפשר לעמוד מתוך כותרתו של אחד הפרקים בו, וביותר מתוך נאומו של וייצמן שנישא ב-16 בדצמבר 1946 בקונגרס הציוני העשרים ושניים שהתכנס בבאזל לאחר מלחמת העולם השנייה והשוואה זה "קונגרס ההדחה" שהדיח את וייצמן מראשות התנועה הציונית. וכה אמר שם וייצמן (בתרגום מיידיש): "העבודה שאנו עוסקים בה, העבודה המדינית, היא עבודה של ניסויים, אין היא מדע; אין היא מדע מדויק. היא מה שקוראים באנגלית *trial and error*". בצירוף המילים *trial and error*, שכיום אנו מתרגמים אותו "ניסוי וטעייה", כיוון אפוא וייצמן לעשייתו המדינית מרובת השנים ובעיקר לטיבה ולדרכה של עשייה זו.

"מסה ומעש", החיבור האוטוביוגרפי של חיים וייצמן, נכתב לסירוגין מאז שנות השלושים של המאה העשרים, וסיום כתיבתו ועריכתו היה בערוב ימיו של וייצמן בהיותו חולה ותשוש. האוטוביוגרפיה, שנכתבה במקורה באנגלית, ראתה אור בשתי מהדורות, אנגלית ואמריקאית, בשנת 1949, ועוד באותה שנה, תש"ט, היא יצאה לאור בתרגום לעברית. המתרגם הוא הסופר אשר ברש, והתרגום עשוי בלשון עברית מופתית, ספרותית ומליצית שאפשר שקורא בן-ימינו – אולי גם בן הימים ההם, לפני כשבעים שנה – ימצאנו מרומם מדי לצורך סוגה זו של כתיבת זיכרונות ואוטוביוגרפיה.

דוגמאות לסגנון מרומם זה רבות מספור ויוצגו כאן שתיים: (א) בפרק השלושים ושלושה מספר וייצמן על שיבתו בשנת 1935 לשמש נשיא ההסתדרות הציונית העולמית. כותרת הפרק במקור היא *Return to Office*, ובתרגומו של ברש: "שִׁבְתִּי עַל פְּנֵי" – לשון מקראית המהדהדת את דברי יוסף לשר המשקים שבספר בראשית.

(ב) בפרק השלושים וארבעה, בתיאורו את פגישתו עם מוסוליני, אומר וייצמן (עמ' 369): *He probably expected me to say what I thought to walk into that trap*. את חלקו האחרון של המשפט הזה, האומר בעברית פשוטה "נזהרתי שלא להיכנס למלכודת הזאת", מתרגם ברש (עמ' 361): "נשמרתי שלא להיאחז במצודה", וזאת כמובן בזיקה לכתוב "כדגים שנאחזים במצודה רעה" (קהלת ט, יב).

ויש בתרגום זה גם תרומה ללקסיקון העברי, ולהמחשת תרומה זו יוצגו כאן שלוש דוגמאות:

(א) בפרק התשעה-עשר מספר וייצמן על שהותו בשנת 1918 במטה של הגנרל אלנבי בביר סאלם שבסמוך לרמלה (במקום שלימים הוקם בו הקיבוץ נצר סרני), וכך הם הדברים בלשונו של ברש (עמ' 217): "בארוחת הבוקר של היום הראשון נטרזתי בין גינראל אלנבי ובין גינראל בולס שדיבר מעל גבי בענייני מלחמה". אודה ולא אבוש שעד אשר קראתי את המשפט הזה לא ראיתי מעולם את המילה העברית **נטרזתי**. לא אומר שלא הבנתי אותה כאן, במקומה. אין יודע עברית צריך להארה מיוחדת כדי להבין מן ההקשר שהיא גזורה מן המילה **טריז** ופירושה כאן 'ננעצתי', 'נתחבתי', או באופן פשוט יותר 'נתקעתי'. מילה זו, **נטרז**, אינה מצויה במילונים מצויים, אך כפופי היא מצויה במילונו הגדול של יעקב כנעני "אוצר הלשון העברית", ובלוויית משפט המתעד אותה, שאינו אלא אותו משפט מ"מסה ומעש" בתרגומו של ברש. המעיין במקור האנגלי יראה כיצד נולד מעשה יצירה זה. שם נכתב (עמ' 217): *At breakfast the first morning I was wedged-in between General Allenby and General Bols*. פירוש המילה הוא טריז, יתד, ו-*I was wedged-in* פירושו 'נתקעתי כטריז'. ברש יכול היה לתרגם "מצאתי עצמי ננעץ, תחוב כטריז" וכדומה. אך הוא לא עשה כן אלא הלך בעקבות האנגלית וגזר פועל מן השם **טריז**. טרם מצאתי תיעוד למי שעשה כן לפניו.

* קטעים מהרצאה שנישאה ביום העיון "לשון ומנהיגות", בכ"א בסיוון תשפ"א (1 ביוני 2021). מאמר המיוסד על ההרצאה, בתוספת הערות ומקורות, עתיד לראות אור בקובץ מיוחד בהוצאת האקדמיה שיכנס את ההרצאות שנישאו ביום העיון.

הלך לעולמו נתי ביאליסטוק-כהן עמית כבוד של האקדמיה

ב' באב תשפ"א (19 ביולי 2021) נפטר נתי ביאליסטוק-כהן לאחר מחלה קשה. **ביאליסטוק-כהן** פעל רבות בהתנדבות כחבר המועצה הציבורית של האקדמיה, ובחודש ניסן האחרון העניקה לו האקדמיה את התואר עמית כבוד בזכות מסירותו ופעולותיו.

מימין: נתי ביאליסטוק-כהן ז"ל, פרופ' משה בר-אשר, פרופ' אהרן ממן

טקס הענקת התואר התקיים בחצר האקדמיה במעמד ראש העיר ירושלים **משה ליאון** ונשיא האקדמיה פרופ' **משה בר-אשר**, ובהשתתפות בני משפחה, ידידים ונציגי האקדמיה. ראש העיר ציין בדברי הברכה שנשא את עשייתו של נתי למען האקדמיה וכן את פעילותו למען העיוורים בישראל. פרופ' בר-אשר בירך את מר ביאליסטוק על מפעלותיו, ואמר בין השאר: "אנחנו איננו מכבדים את נתי היום. אנחנו מתכבדים בו מאוד מאוד".

בחתימת האירוע הודה ביאליסטוק-כהן בדברים נרגשים: "השפה היא אחת המתנות העצומות ביותר שהאדם המציא לעצמו. המתנה הזאת שימשה עברי גשר וכלי להתמודדות עם אתגרים רבים בחיי ובהם גם אתגר העיוורון. אחד המאבקים העיקריים שלנו במרכז לעיוור נעשה סביב נושא הסמנטיקה והשיח הציבורי. אני מאמין שאם נעשה שימוש רב בביטויים שמאפשרים לחברה להבין את משמעות החיים עם מוגבלות ולראות את האדם, על יכולותיו ועל צרכיו, הרי שהמגבלות שהחברה מציבה לאנשים עם מוגבלות תפחתנה".

עוד דיבר על כוחה של השפה לברוא ולחדש: "העברית נטעה בנו את הכוח לבנות עולם חדש. ליצור תעשיית הזנק, חקלאות שהיא מופת לעולם כולו, מדע ויצירה, והכול תחת כנפה של השפה העברית. כשהכול מדברים את אותה שפה, נוצר כוח עצום. כולי תקווה שנדבר בשפה משותפת אחת, לתפארת עמנו בארץ ישראל". **יהי זכרו ברוך.**

← במילה "מעש" הדגיש ברש, ובכוונת מכוון, את כלל העשייה המדינית – המעש – של וייצמן, אך בכך העלים את מה שאומרת הכותרת הזאת על טיבה של העשייה הזאת ועל טיבה של העשייה המדינית בכלל. כאמור, אחד מפרקי הספר, נושא אף הוא את הכותרת הזאת, ואותו תרגם ברש כצלמו וכדמותו: "מסה ומשוגה" – תרגום מילולי יפה, ואפילו יפה מדי, כי כדרכו של ברש הוא עשוי בלשון מליצית – בבחירת שתי מילים מקראיות, שאף לגבי המקרא עצמו הן בולטות בייחודן ובמיעוט שימושן, ושבעברית לדורותיה הן נותרו במשלב מליצי גבוה, גבוה מאוד.

מבוא פרופ' זאב בן-חיים רחוב חדש בירושלים

בטקס חגיגי במעמד ראש העיר ירושלים **משה ליאון** ונשיא האקדמיה פרופ' **משה בר-אשר** הוסר הלוח מעל השלט "מבוא פרופ' זאב בן-חיים", על שמו של נשיאה השני של האקדמיה. הטקס נערך בשכונת משכנות האומה בה' באב תשפ"א (14 ביולי 2021), בהשתתפות בני משפחתו של פרופ' בן-חיים, חברי האקדמיה, עובדי האקדמיה וגימלאיה.

בתחילת הטקס קרא המנחה **דני שגיא** את קיצור תולדותיו של פרופ' זאב בן-חיים. בין היתר סופר שבן-חיים, שנולד בגליציה בשנת 1907 בשם זאב וולף גולדמן, עלה ארצה לקראת סוף שנת 1933, ומונה למזכיר המדעי של ועד הלשון העברית בנשיאותו של חיים נחמן ביאליק.

בן-חיים היה ממקימי האקדמיה ללשון ולימים היה סגן נשיא האקדמיה ובהמשך נשיאה. גולת הכותרת של מפעלותיו באקדמיה הייתה מפעל המילון ההיסטורי שפִּנֵּן והיה עורכו מעל שלושים שנה. הוא אף קבע שעבודת המפעל תהיה באמצעות המחשב, וכך היה מפעל זה מהראשונים מסוגו בעולם שהקים מאגר קונקורדנציות ממוחשב.

בן-חיים היה מגדולי החוקרים של העברית והארמית, חבר האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים וחתן פרס ישראל לשנת תשכ"ד. הוא ורעייתו ציפורה התגוררו בירושלים עד יום מותם כשהם בני מעל מאה שנים.

ראש העיר, משה ליאון, אמר בטקס שהוא מתרגש לחנוך את מבוא פרופ' זאב בן-חיים, והוסיף: "ירושלים מתכבדת בזכרו הטוב ובמפעלו הייחודי – מפעל הלשון העברית". הוא סיפר שבן-חיים אמר על עצמו כי הוא מקיים את הציונות במחקר העברית: "אינני חקלאי או תעשיין, אלא חוקר השפה העברית".

פרופ' משה בר-אשר ציין שבן-חיים פעל למעלה משבעים שנה בירושלים. נוסף על פעילותו החשובה באקדמיה ועל תרומתו לגיבוש החוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית בירושלים הוא היה מחוקריה הראשונים של העברית החדשה והשתית את העיון בה על ראייה של רצף הדורות, בבחינת לשון עתיקה במציאות חדשה. פרופ' בר-אשר הודה לראש העיר ולצוות העירייה שסייע במילוי הבקשה לקרוא את המבוא על שמו של נשיאה השני של האקדמיה.

בשם הנכדים דיבר ד"ר **אבינעם כהן**. הוא סיפר על ימיו הראשונים של בן-חיים בירושלים בשנות השלושים: "כששאלו אותו 'מניין אתה?', היה עונה 'אנא וַטְנִי', בן המקום. הוא לא נולד פה אבל חש שייך למקום ברוחו ובנפשו, לנשים ולאנשים החיים בו וללשונותיהם הארוגות זו בזו". עוד סיפר ד"ר כהן על היום שבו מלאו 70 שנה לעלייתו של בן-חיים לארץ: "זה היה יום חג, כמעט יום לידה במקום שהוא הרגיש שהוא נולד אליו. באמת ובתמים הגיע לכאן בציפייה להשתתף בחידוש השפה ובכינון הארץ".

■ (באנגלית: radiological technologist)

דימותן רפואי דימותן רפואי

אדם העוסק בדימות רפואי – הפקת דימות באמצעים אקוסטיים, אלקטרוניים ועוד – בעיקר לצורך אבחנה רפואית, כגון דימות על-שמעי (אולטרסאונד), דימות בטומוגרפיה ממוחשבת (CT), דימות בתהודה מגנטית (MRI).

מונח זה מחליף את המונח רנטגנאי בשל התרחבות התחום המקצועי לדרכי דימות מגוונות.

■ (באנגלית: undetectable)

תחת סף הגלוי תחת סף הגלוי

בקיצור: תת-ספי (תת-סיפי).

בדיקות הקיימות של עומס נגיפי בנגיפים כגון HIV או צהבת – תוצאה שבה הנגיף אינו מתגלה. תוצאה כזו פירושה שהנדבק אינו מדביק.

לצד מונח זה נקבע גם לא בר-גלוי להקשרים אחרים, כגון בדיקות לגילוי גידול סרטני.

■ (באנגלית: turntable)

סובבן

מתקן לסיבוב קטרים בתחנה האחרונה. הסובבן הוא חוגה גדולה שעליה מסילה המסובבת את הקטר ומאפשרת לו לנסוע בכיוון ההפוך מהכיוון שבו נכנס לתחנה ולהתחבר לצידה השני של הרכבת.

המונח סובבן, המשמש את אנשי המקצוע, מחליף את המונח מְשִׁטח סִיבּוּב שנקבע בעבר (תחבורה מסילתית, תשנ"ח).

■ (באנגלית: arborist)

אילנאי

אדם העוסק בטיפול עצים ובטיפול בהם.

השם המופשט הוא אילנאות (באנגלית: arboriculture).

תנו דעתכם

האקדמיה ללשון החליטה להציע את הצירופים דל-ספוי ורב-ספוי תמורת "אנדרדוג" (underdog) ו"פייבוריט" (favorite). צירופים אלו מציינים את הסיכויים הנמוכים או הגבוהים של מתחרים לנצח במשחק וכדומה (ואינם משקפים בהכרח את כל גוני המשמעות של המילים באנגלית).

נְצוּב נִיצוּב

■ (באנגלית: orthogonalization)

המרה של קבוצת ישויות מתמטיות כגון וקטורים או פונקציות בקבוצה שקולה לה של ישויות הניצבות זו לזו. הפועל **נִיצַב** (באנגלית: orthogonalize). המונח **ניצוב** מבוסס על מונחים כגון **נִצְבִי, נִצְבִי, נִצְב, וְקִטוֹרִים נִצְבִים**, שאושרו במילון למונחי מתמטיקה (תשמ"ה).

מְלֻקָּח, מְלֻקָּחִים מְלֻקָּחִים

■ (כְּלִיצָרָה, באנגלית: chelicera)

גֶּן פֶּה, אחד מתוך זוג, המשמש לאחיזה בטרף ולעיתים למעיכת טרף – בחלק מפרוקי הרגליים, כגון עכבישנים. המונח נקבע על פי הפסוק: "יָבֵשׁ פְּתָרְשׁ לְחֵי וּלְשׁוֹנֵי מִדְּבַק מְלֻקָּחֵי וְלַעֲפָר מְנֹת תִּשְׁפָּתֶינִי" (תהלים כב, טז). **מְלֻקָּחֵי** – חניכיים (גם בפרשנות המסורתית וגם בפרשנות המדעית).

מֻחַל מוּחַל

פסולת נוזלית שמנונית הנותרת מעיבוד זיתים לאחר הסחיטה בבית הבד. כיום כמוותו רבה מבעבר בגלל השימוש במים זורמים לניקיון בית הבד. בערבית: זִבְאָר או עֶפֶר.

בדפוסי המשנה באה הצורה **מֻחַל** המשמשת גם בימינו לציון מה שזב מן הפרי באופן טבעי ולא בעקבות עיבוד. במקומה בכתבי היד אנו מוצאים את הצורה **מוּחַל**, והיא נבחרה לשמש לעניין זה.

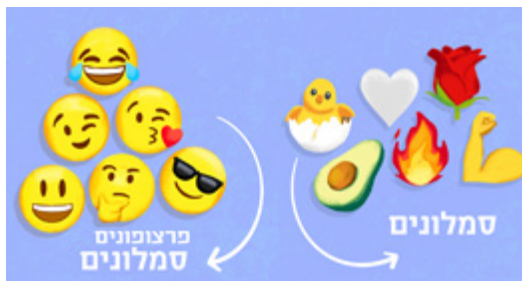
מוֹעָדוֹת

■ (רצידיביזם, באנגלית: recidivism)

התנהגות של עבריינים מורשעים שלאחר שחרורם מהכלא חוזרים לפשוע. שם התואר **מוֹעָד**, שממנו נגזר השם המופשט, משמש בצירופים כמו עבריין מועד, פושע מועד, על פי המונח ההלכתי 'שור מועד' – שור שנגח וגרם נזק בעבר והעידו בבעליו שישגיח עליו.

סְמֻלוֹן

■ (אימוג'י, מיפנית)

סמל קטן שיש בו ציור של הבעת פנים או של חפץ וכדומה המשמש בכתביה במסרים אלקטרוניים להבעת רגש או להעברת מידע במקום מילים.

המילה **סמלון** מוכרת בהקשר אחר וממקור גיזרוני אחר במשמעות יתד לחיזוק העול על צוואר הבהמה.

היטי בן יהודה בתערוכה בראשון לציון

בחברת מיוחדת שהוציא מוזאון ראשון לציון לרגל התערוכה מסופר שה"סלון" שטיפחה חמדה בן-יהודה בבית המשפחה בירושלים היה מוקד עלייה לרגל למשכילים ולשוחרי התחייה הלאומית וחדוש השפה העברית, והוא זכה לכינוי "בית ועד לחכמים".

התערוכה מעלה על נס את מערכת היחסים העמוקה בין אליעזר בן-יהודה לאנשי המושבה ואת תרומת אנשי ראשון לציון לתחיית הדיבור העברי. יפים לעניין זה דבריה של חמדה בן-יהודה: "כל שעל אדמה של ארץ ישראל היה קדוש בעיני בן-יהודה, [...] ועל הכל ראשון לציון. הקשר בינו לבין מושבה זו היה כה עז ואיתן שלעולם לא יכול להנתק".

חלונות המוזאון צופים אל עבר בית הספר העברי הראשון "חביב" שהוקם בשנת תרמ"א (1881) והגשים הלכה למעשה את חזונו של בן-יהודה ללמד וללמוד "עברית בעברית". בתערוכה ניתן ביטוי לקשרים האישיים שנקמו בין בן-יהודה ובני ביתו ובין אנשי ראשון לציון, ובעיקר דוד יודילוביץ, המורה העברי הראשון בבית הספר של המושבה. יודילוביץ היה ידידו של בן-יהודה ושותפו הפעיל למאבק בשדה תחיית הדיבור העברי. השניים ומקורביהם הותירו לנו תכתובת מקצועית ואישית ענפה, ותיעוד על אודות ביקורים הדדיים וסיוע בעת צרה ומשבר.

במעמד הפתיחה החגיגי של התערוכה ייצגה את האקדמיה **טלי בן-יהודה**, מנכ"לית האקדמיה.

בתערוכה חדשה במוזאון ראשון לציון מוצגים רהיטים מבית אליעזר בן-יהודה, השוכנים דרך קבע באקדמיה ללשון העברית והושאלו עתה למוזאון. את הרהיטים הללו, שבהם פיתוחי צדף וערבסקות, קיבל בן-יהודה כנראה כשני מידידים ערבים בירושלים.

המשיך מעמוד 1

הוקרה לקרייני קול ישראל

נציג הקריינים, **דן כנר**, נשא "הספד" כלשונו על מקצוע הקריינות. בין השאר אמר: "אני קריין גאה! עמיתנו רואים בנו היום דינוזאורים. אין עוד חיה כזאת בעולם. אין עוד מי שמשמיע את השווא הנע בראש מילה, ואין מי שיבחין בין אל"ף לעי"ן ובין ח"ת לכ"ף. אבל אם אני-אנו דינוזאורים, כי אז אנו טירנוזאורוס-רקס, מלכי 'לטאות הלשון' ששלטו בגאון בשפה העברית ההגויה, המבוטאת, ואיש לא העז לחלוק עליהם".

צבי סלטון הפליא לקרוא את שירו של יצחק שלו "השיר אל הזמן העובר". **חיותה דביר** דיברה על הגיית הרי"ש הקדמית שנעלמה מן השידור, והדגימה את דבריה בהשמעת יצירתו של יחזקאל בראון – שירה אומנותית שמילותיה לקוחות מפרק א של מסכת אבות.

רות אלמגור-רמון, יועצת הלשון הוותיקה של רשות השידור מטעם האקדמיה וכיום של התאגיד, דיברה בשבח שיתוף הפעולה ההדוק בין האקדמיה ובין טובי הקריינים והשדרים. דבריה מובאים כאן בעמוד 7.

חתם את המעמד סגן נשיא האקדמיה פרופ' **אהרן ממון**. הוא קרא להמשך העבודה המשותפת של האקדמיה והקריינים למען טיפוח לשון התרבות.

חברים חדשים באקדמיה

בישיבת מליאת האקדמיה שהייתה ביום כ' בסיוון תשפ"א (31 במאי 2021) נבחרו חברות וחברים חדשים. המשורר **מירון איזקסון ופרופ' אבנר הולצמן** שהיו חברים יועצים נבחרו לחברים מלאים. יועצת הלשון של רשות השידור ותאגיד השידור "כאן" **רות אלמגור-רמון** נבחרה גם היא לחברה מלאה. לחברות יועצות נבחרו הסופרת **אמונה אלון** ופרופ' **זיוה שמי**. פרופ' **שמואל בולוצקי** מארצות הברית נבחר לחבר כבוד.

הסתיו

המילה **סְתוֹ** נזכרת פעם אחת במקרא, במגילת שיר השירים: "כִּי הִנֵּה הַסְתָּו עֶבֶר הַגֶּשֶׁם חָלַף הַלֵּל לֹ. הַנְּצַנִּים נָרְאוּ בְּאַרְץ עֵת הַזְּמִיר הַגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצָנוּ" (ב, יא-יב).

בעברית בת ימינו סתיו הוא שמה של עונת המעבר שבאה אחרי הקיץ ולפני החורף – autumn או fall באנגלית. אולם כידוע קדמונינו העברים לא חילקו את מעגל השנה לארבע עונות מובדלות כמקובל בארצות אירופה. לידם בשנה שתי תקופות מרכזיות: קיץ וחורף – "קִיץ וְחֹרֶף אֶתָּה יִצְרָתָם" (תהלים עז, יז), ובלשון חכמים – 'ימות החמה' ו'ימות הגשמים'. במקורה המילה סתיו מורה 'חורף', 'עונת הגשמים', וכך לומדים גם מן ההקשר בפסוק בשיר השירים: הסתיו, כלומר החורף, עבר ועימו חלף גם הגשם.

אף שמדובר במילה יחידאית במקרא לא התקשו הפרשנים בפירושה, הודות לתרגום הארמי לפסוק הנודע מסיפור המבול בספר בראשית: "עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר וְקֹד וְחַם וְקֹרֶץ וְחֹרֶף יוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשָּׁבְתוּ" (ח, כב) – את המילים "וְקֹרֶץ וְחֹרֶף" אונקלוס מתרגם "וְקִיטָא וְסִתְנָא". המילה סתיו בהוראת 'חורף' מוכרת אפוא מן הארמית בצורה סִתְנָא. מילה זו ידועה בכל להגיה של הארמית, וכך למשל גם בארמית הבבלית שבתלמוד: "מרמר ומר זוטרא סתרי ובנו בי קייטא בסיתווא [=בית קיץ בחורף] ובנו בי סיתווא בקייטא [בית חורף בקיץ]" (בבלי בבא בתרא ג ע"ב).

בשל היותה מילה מקראית, פייטני ארץ ישראל, ומאוחר יותר משוררי ספרד, לא משכו ידיהם מלשבצה ביצירותיהם (כמובן, במובן 'חורף'). כך למשל בפיוט 'כתב סתיו' לר' שלמה אבן גבירול:

כְּתַב סְתִיּוֹ בְדִיּוֹ מְטָרְיוֹ וּבְרִבְבֵיּוֹ
וּבְעֵט בְּרִקְיוֹ הַמְאִירִים וְכַף עֲבִיּוֹ
מְקַתֵּב עָלָיו גּוֹ מְתַכְלֵת וְאֶרְבָּנָיו.

כתב: שקד חיים

קריינא דאגרתא: האקדמיה ולשון הקריינים

רות אלמגור-רמון

מרצה: דן כנר
מימין: פרופ' אהרן ממון

הרי החלטות האקדמיה מיוצגות במקבילה הקולית של "שחור על גבי לבן", בגופן ערב לכל אזור.

במובן הזה, ולא רק בו, אתם, הקריינים, מקיימים את האמרה התלמודית, עם ההתאמות הדרושות לימינו ולענייננו: "קריינא דאגרתא איהו להווי פרוונקא". הסבר קצר למי שארמית בבליית איננה שפת אימו או שפת תלמודו: קריינא, בארמית, דומה מאוד לקריין שלנו: הקורא בציבור, קורא בקול; קריינא דאגרתא: מי שמשמיע את הדברים הכתובים. פרוונקא היא מילה פרסית או משפה איראנית אחרת, שמשמעה מוציא אל הפועל, שליח. בגמרא המשמעות היא שמי שמציע את הדבר עליו מוטלת המשימה, הביצוע. אבל בהתאמה קלה לענייננו: הקריין הטוב והמקצועי הוא השליח לפרסום הדברים – הן מצד התוכן הן מצד הבהירות, הן מצד האסתטיקה הן מצד הלשון. וכאן נקודת המגע החשובה בין האקדמיה ובין הקריינים המקצועיים: כשם שהם שליחים להעברה אמינה של תוכן הדברים, בבהירות מרבית, בהדגשות הנכונות, כך הם שליחים של הלשון התקינה, שמהדהדות ממנה רוח המקורות ורוח החלטות האקדמיה.

הצד הקשה לקריינים, בעיקר קרייני החדשות, הוא ההקלות. בכל פעם שהאקדמיה מקילה, ובדרך כלל מכשירה צורה שכיחה בקרב הדוברים ונדירה בפי הקריינים, הם מתקשים, כאילו ניטל מהם ייחודם המקצועי: רופאת ילדים שהוכשרה לצד רופאת ילדים, יריד שהיה לָרִיד, הגולָל שנסתם, לצד הגולָל, וכמוהו השוֹבֵר והסוֹרֵג, וגם מִן העצם שירש את מוח העצם שהקפידו בו כל כך. כל אלה קשים להם, ונוחות להם הצורות שלמדו להדר בהן. "הגיעה לידי מעטפה ובה אִבְקָה לבנה", קרא דן כנר במהדורת חדשות בימי האנטרסקס. וכשאמרתי לו: דני, אתה יכול לומר אִבְקָה, הוא השיב: אני יודע, אבל אני מעדיף לומר אִבְקָה.

קריין שיכין לשידור קטע ספרות, מוזיקה או מדע מדויק, יבדוק כל מילה מסופקת במילון, או היום באתר האקדמיה. וצריך לשבח כאן בכל פה את האתר הנפלא והידידותי לכל נפש. אבל כשקריין מתלבט, פעמים רבות גם יועץ הלשון מתלבט, ומי מושיע? אנשי המזכירות המדעית, המסייעים לנו בחוכמה וביעילות גם כשממהדורת החדשות נושפת בעורפנו, ורבים מכם, חברי המליאה המלומדים, בעצה טובה או בעיון בכתביכם.

לצער כולנו, כפי שכבר אמרו לפני, הקריינות בעת האחרונה מתרופפת מעט, והגבול בינה ובין הגשה מתערפל. לכן חשובה ומרגשת כל כך יוזמתה של האקדמיה ללשון העברית לזמן יחד קריינים מכל הדורות עם חברי המליאה ועם אנשי המזכירות המדעית, לאירוע ההוקרה לקריין העברי.

אני מקווה שההתכנסות הזאת, נוסף על ערכה הרגשי הרב, יהיה לה גם ערך תוכני, ופרסומה בכלי התקשורת יתרום להאדרת שמם ומעמדם של קרייני ישראל.

התרגשות כפולה ומכופלת מציפה אותי היום, האחת לרגל ההתכנסות ההוקרה לקריין העברי, והשנייה עם הצטרפותי למליאת האקדמיה ללשון העברית. תודה לכם, חברי המליאה, על האמון המפחיד שאתם נותנים בי. אשתדל מאוד להצדיק אותו.

מעגל אישי רב-שנים אני סוגרת כאן, מיום שהציע לי מורי היקר והאהוב פרופ' זאב בן-חיים, הנשיא השני של האקדמיה, להצטרף לעובדי מפעל המילון ההיסטורי שעמד בראשו. המפעל היה אז כבן עשר שנים. המילון ההיסטורי היה אחד הגופים הראשונים בארץ, בכל התחומים, שהשתמשו בהם בִּמְחָשֵׁב. בכל גבעת רם היה אז מחשב אחד ואיש המחשב של המילון ההיסטורי היה מתרוצץ בין אותו חדר באוניברסיטה ובין בניין האקדמיה, ובידו קופסאות ענקיות של כרטיסים מנוקבים בשלל צבעים.

המחשב פלט נתונים, ובהם נתונים סטטיסטיים, ובן-חיים ייעד לי את תפקיד אשת הסטטיסטיקה של המילון. עד היום מעיק עליי מצפוני, על שהנחלתי לו אכזבה גדולה. אף על פי כן נשארתי עובדת המילון, והעבודה המרתקת קירבה אותי לטקסטים עבריים מכל התקופות. כך החלה להיסלל דרכי, ההולכת ונסללת לשמחתי עד היום, לאחר שאבא בנדוד היקר – יועץ הלשון של קול ישראל אז – ראה בקרבה למקורות יתרון בייעוץ הלשון.

בעת ההיא הייתי מביטה בהערצה רבה לעבר אולם המליאה, שבו היו מתכנסים גדולי הבלשנים וגדולי הסופרים ואנשי הרוח ודנים בעתידה של הלשון העברית, וכמובן גם בעברה. לימים, או לשנים, זכיתי לשבת בקצה האולם, עם חבריי, יועציי, אנשי המזכירות המדעית, להאזין לדיונים שהתנהלו בְּתַחוּם החי"ת המכובדת הזאת, ואף להעיר הערות שנבעו מניסיון עבודתי. והינה עכשיו אתכבד ואשב בחי"ת גופה. אין ספק שאיֶהְנֶה, ואני מקווה שגם אועיל.

ואשר לאנשי המזכירות המדעית: בכל שנותיי בייעוץ הלשון הם היו לעזר עצום, יום יום, לעמיתיי היועצים ולי. משיבים, מעדכנים, בודקים, מתייעצים, והכול ברוח טובה, בחוכמה ובסבלנות.

עד כאן האקדמיה, ומכאן – הקריינים: זמן רב לפני שנתמנית יועצת לשון בטלוויזיה, לפני כחמישים שנה, הייתה בי הערצה גדולה לקרייני הרדיו: לקולות, לחיתוך הדיבור, להגייה – ולעברית. לאחר בחינת הבגרות בלשון חשבתי שאני יודעת דקדוק עברי על בוריו, שלא כמו היום, שאני יודעת שאינני יודעת. וכשהייתי חיילת בתזמורת צה"ל, בעיצומן של חזרות למצעד יום העצמאות, העזתי להעיר לאחד הקריינים שהתאמנו בהגשת המצעד: סליחה, אמרתי לו, צורת הרבים של תָּלֵל היא תְּלָלוֹת, ולא תִּילוֹת. אני מקווה שהקריין לא שמע בקולי, כי לימים גיליתי שתִּילוֹת היא צורה תקינה לפי החלטת האקדמיה, והרי היא גם הנוהגת בדיבור.

מבחן הקול, שחרץ אז את גורל ההשתתפות בקורס הקריינים האגדי בקול ישראל, היה גם מבחן בהשכלה כללית ובעברית, והקריינים הוותיקים היושבים פה עימנו עברו אותו, ואחר כך התאמנו בלשון השידור חודשים רבים אצל אבא בנדוד המופלא, ולמדו הגייה מדויקת של אותיות השימוש, פעלים ושמות, ואף דרכי ניסוח. הָרָגֵל, אמר להם בנדוד, מינה נקבה, הנעל – אף היא נקבה, ומה שביניהן – הגרב – זכר.

הקריינים בכל הדורות הם הזרוע המבצעת של החלטות האקדמיה בתחום הדקדוק ובתחום המינוח. הם נאמנים החלטות ומכבדים אותן, וכשבציעוץ בוקע מפייהם, בחיתוך הדיבור שלהם ובקולם הנשמע היטב מחדר לחדר,

* הדברים נאמרו בטקס ההוקרה לקרייני ישראל, בשיבת מליאת האקדמיה ביום י"א בתמוז תשפ"א (21 ביוני 2021).

הבו לנו שמות עבריים

לצערנו לא מצאנו בארכיון את מכתב התשובה של ועד הלשון, אך ידוע לנו שאביגדור לפקוביץ עברת את שם משפחתו ל'לפידות', וראובן רוזנשטוק שינה את שם משפחתו ל'ורדי', וייתכן שנעשה הדבר בעקבות מכתב המענה של ועד הלשון (פרטים נוספים על חבורת הנערים שעלתה מרומניה אפשר לקרוא בספר "אשר לא נשאו לשואו נעוריהם" בעריכת שמעיה אבני, תל אביב 1980).

המכתב השני נכתב בידי אם בשם מרים פלאומנבאום, באביב תש"ה (אפריל 1945). במכתבה מבקשת גב' פלאומנבאום מאנשי ועד הלשון "לשלוח לי כמה שמות יפים וחדשים בשביל ילד וילדה, היות והנני עומדת ללדת", והיא מוסיפה שהינה "מחכה באי-סבלנות לתשובתכם המהירה".

ואכן המזכיר המדעי של ועד הלשון באותה עת, יחזקאל קוטשר, נענה לפנייתה. הוא פותח בהסתייגות – "קשה אמנם ליעוץ כל זמן שאין המציע יודע את טעם הדורש" – אך בכל זאת הוא מציע עשרה שמות, חמישה לבנים וחמישה לבנות: עמוס, גז, אבנו, יואב, אסא; יסכה, ברוריה, יעלה, אילה, נורית.

איננו יודעים אם אימצה גב' פלאומנבאום את אחת ההצעות הללו אך השמות שבמכתב בוודאי מלמדים על רוח התקופה.

מכתבים רבים השמורים בארכיון ועד הלשון עוסקים בשמות פרטיים ובשמות משפחה. עולים חדשים שהגיעו לארץ ונשאו שמות לוועזיים ביקשו לא פעם לעברת את שמותיהם, ופנו אל ועד הלשון בבקשת עצה לשם עברי הולם. במקרים אחרים פנו לוועד הורים שעמדו לפני לידת בנם או בתם, וביקשו חוות דעת בעניין השם שייתנו לצאצאם.

אנו מציגים כאן שני מכתבים מעניינים שנשלחו לוועד הלשון בשנים תש"ד ותש"ה – האחד בידי קבוצת נערים שעלו ארצה מרומניה במסגרת עליית הנוער, והשני בידי אם מתל אביב שעמדה לפני לידה.

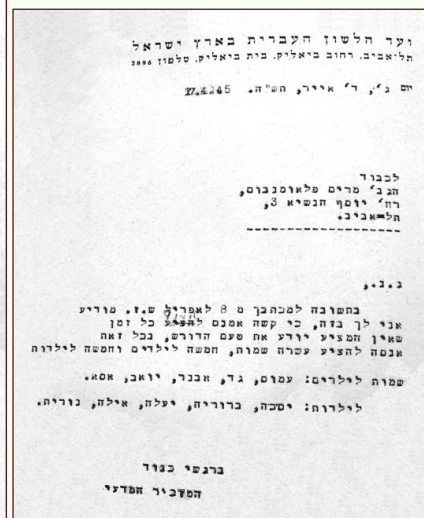
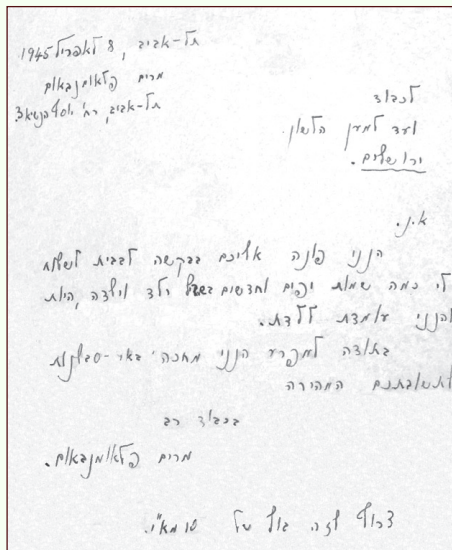
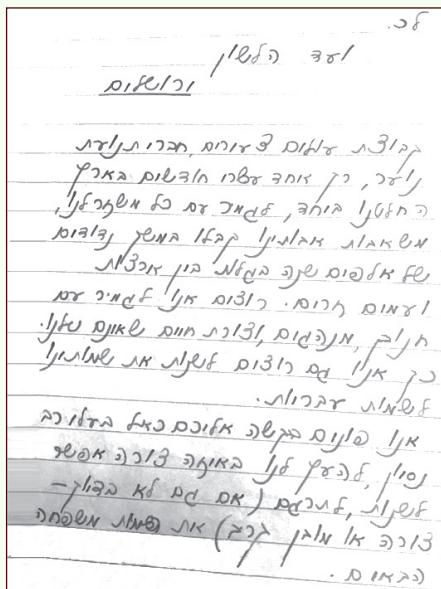
את המכתב הראשון כתב אביגדור לפקוביץ, בשמו ובשם עשרת חבריו וחברותיו, וזה נוסחו:

קבוצת עולים צעירים, חברי תנועת נוער, רק אחד עשרי חודשים בארץ, החלטנו ביחד לגמר עם כל משזר [=מה שזר] לנו, משאבות [=מה שאבות] אבותינו קבלו במשך נדודים של אלפי שנים בגלות בין ארצות ועמים זרים. רוצים אנו לגמר עם חנוך, מנהגים וצורת חיים שאינם שלנו. כך אנו גם רוצים לשנות את שמותינו לשמות עבריות.

אנו פונים בבקשה אליכם כאל בעלי רב נסיון, להעץ לנו באיזה צורה אפשר לשנות, לתרגם (אם גם לא בדיוק – צורה או מובן קרוב) את שמות משפחה הבאים: ראובן רוזנשטוק, זאב גוטליב, יצחק המר, אביגדור לפקוביץ, שולמית דנקר, מרים דכנה, מרים זמל, פולה גרט, מלכה שפלטו, יצחק גרין, יצחק מוסקוביץ'.

בבקשה לתת לנו בשביל כל שם משפחה שתיים עד ארבע עצות כדי שתהיה לנו האפשרות לבחר אחד לפי רצוננו.

בתקות שתובתכם המהרה אנו מברכים אותכם בברכת שלום בשם קבוצת עולים צעירים מרומניה, אביגדור לפקוביץ

העורך: יעקב עציון • סדר והפקה: אורית טפרברג

דואר אלקטרוני: ivrit@hebrew-academy.org.il • במרשתת: hebrew-academy.org.il
האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה, גבעת רם, ירושלים 9190401 • טלפון: 02-6493555